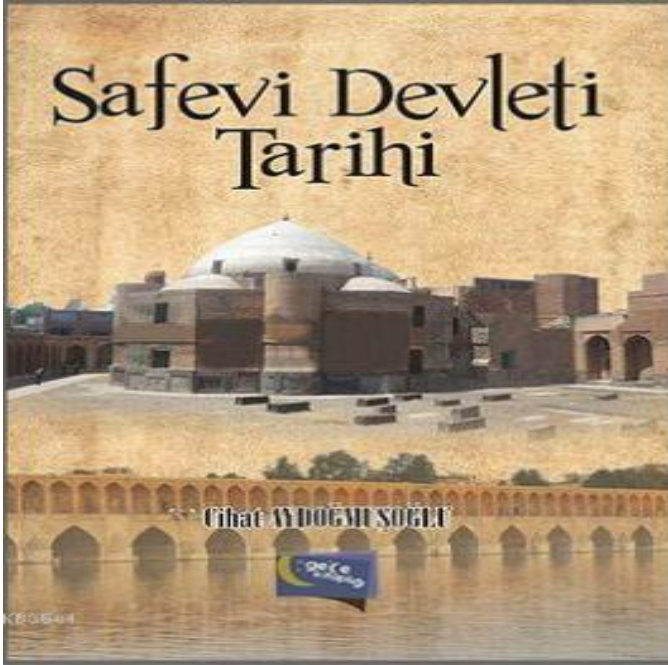

Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History
Researches, Yıl/Vol. 2, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2017
ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı) : 2548-091X

Kitap Tanıtımı/Book Review

Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, Gece Kitaplığı Yayınları,
Ankara 2015, 169 s., ISBN: 978-605-324-041-9

Zührenur PEHLİVAN*

Tanıtımını yaptığımız eser, Cihat Aydoğmuşoğlu tarafından hazırlanıp yayın hayatına kazandırılmıştır. Cihat Aydoğmuşoğlu lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tamamlamıştır. Eşref Buharalı'nın

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, znurpeh@hotmail.com (Makale gönderim tarihi:
18.09.2017; makale kabul tarihi: 15.11.2017)

danışmanlığında hazırladığı “Tarihte Tebriz” adlı Yüksek Lisans tezini 2007 yılında bitirdi. 2009 yılında Ankara Üniversitesi’ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Eşref Buharalı danışmanlığında “Şah Abbas ve Zamanı” adlı doktora tezini 2011 yılında tamamlayarak “tarih doktoru” unvanını aldı. 2012 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne Yardımcı Doçent olarak atanan Aydoğmuşoğlu, 2015 yılında Doçent payesini almıştır. Uzmanlık alanı, İran coğrafyasında kurulan Türk devletlerinin siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel tarihleridir.¹

İran coğrafi konumu itibariyle yakın komşumuz olmasına rağmen tarihi ile ilgili çalışmalar yeterli sayıda değildir. Ancak son zamanlarda İran’a yönelik tez, kitap ve makale çalışmalarında ilerleme kaydedildiği görülmektedir. En eski çağlardan beri İran’da görülen Türk hakimiyeti, hala bu coğrafyada yaşayan Türklerin mevcudiyeti ve diplomatik münasebetler göz önüne alındığında çalışmaların artışının önem arz ettiği görülmektedir. Tanıtımını yaptığımız eser iki baskıdan oluşmaktadır. Yazar son baskısını “Cihat Aydoğmuşoğlu, Safevi Devleti Tarihi (1501-1736), Gece Kitaplığı, II. Baskı, Ankara 2017” şeklinde yeni yayınlarla kaynakçayı zenginleştirip güncelleyerek okuyucuya sunmuştur. Çalışmada, hem Türkçe hem de yabancı dillerle yazılmış kaynak ve araştırma eserlerinden yararlanılarak kapsamlı ve güvenilir bir literatür oluşturulmuştur. Yazar, siyasi olayları bilimsel değerlendirmelerin ışığında akıcı bir üslupla anlatmıştır. Kitapta Şeyh Sefiyüddin’den itibaren Safevi şeyhleri ele alınarak Türkmen aşiretlerinin de katkılarıyla devletin kuruluşunun portresi çizilmektedir. Ayrıca komşu devletler Osmanlı, Babür ve Özbeklerle siyasi münasebetler ve Safevi Devleti’nin yıkılışı üzerinde de durulmuştur. Safevi Devleti’nin kuruluşundan yıkılışına kadarki süreci bütünsel bir şekilde ele alan muntazam bir çalışma olması, eserin önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda tanıtımını yaptığımız kitap, İran tarihi ile

¹ Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2015, s. 169.

ilgili çalışma yapacakların başvuracağı önemli literatürlerden biri olmayı haketmiştir.

Kitap içindekiler, Önsöz, Giriş, Safevi Devleti Tarihi, Kaynakça, Ekler, Dizin, Özgeçmiş gibi kısımlardan oluşmaktadır. Safevi Devleti Tarihi bölümü kendi içerisinde “Safeviye Tarikatı, Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve İsmail Bahadır Han (1501-1524), Şah I. Tahmasb (1524-1576), Şah II. İsmail (1576-1577), Şah Muhammed Hüdabende (1578-1587), Şah I. Abbas (1587-1629), Şah Safi (1629-1642), Şah II. Abbas (1642-1666), Şah Süleyman (1666-1694), Şah Hüseyin (1694-1722), Şah II. Tahmasb (1722-1732), Son Safevi Hükümdarı Şah III. Abbas (1732-1736), Safevi Devleti’nin Genel Karakteri” gibi başlıklara ayrılmıştır.

Giriş bölümünde, Safevi Devleti’nin kuruluşuna kadar İran’a hakim olan siyasi oluşumların tanıtımı ve sunusu yapılmaktadır. Tarihi süreç içerisinde İran’ı egemenliği altına alan devletler ele alınırken daha çok siyasi yapı ve münasebetler üzerinde durulmuştur. Kesitler halinde sosyal ve kültürel ifadeler de yer verilmesinin nedeni özellikle de din ve gelenekler gibi unsurların medeniyet ve siyasi yapıya etkisini anlaşılır kılmaktır. Yazar, kurulan devletleri İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası olmak üzere iki grupta incelemektedir. Kitabın bu bölümünden yola çıkarak siyasi güçlerin etnik kökenlerine dair belirtilerin ve Türklerin hangi zaman dilimlerinde İran’a yerleştiklerinin izini sürmek mümkündür.

“Safeviye Tarikatı” bölümünde yazar, “Safevi Devleti’nin kuruluş safhasında etkili olan amiller nelerdir?” sorunsalı üzerinde yoğunlaşmış, bilimsel değerlendirmelerin ışığında fikirlerini okuyucuyla buluşturmuştur. Safiyüddin, Hoca Ali, Şeyh İbrahim, Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar gibi alimlerin kişiliği, dini yönü ve mürit toplama safhaları üzerinde durulmakta; bahsedilen isimlerin Safevi Devleti’nin kuruluşunda oynadıkları rol ve siyasi mücadeleler aktarılmaktadır. Türk tarihi açısından baktığımızda Safevi Devleti’nin kuruluşunda Türkmen oymakların rolü göze en çok çarpan hadiselerden biridir. Şeyhlerin topladığı müridler arasında yer alan Türkmenler, alimlerin inanç ve akidelerinin İran’da yayılıp kökleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Yazar, Anadolu'dan göç eden Türklerin yeni kurulacak devletin insan kaynağını oluşturacağını ifade etmektedir. Sorunsalla ilişkili olarak "Mezhebi bağlılığın ve dinin Safevi Devleti'nin kuruluşuna nasıl dayanak hazırladığı?" sorusunun cevabı da tahlil edilmektedir. Ayrıca alimlerin Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı topraklarındaki tesirine dikkat çekilerek Türkler arasında nüfuzlarının ne derece etkin olduğu gözler önüne serilmektedir.

"Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve İsmail Bahadır Han (1501-1524)" başlıklı metinde; Şah İsmail ve devletin kuruluşu anlatılmaktadır. Şah İsmail'in devleti Şii bir yapıya büründürmesi, tarih sayfalarında adından sıkça söz ettiren biri haline gelmesine vesile olmuştur. Şiilik zamanla İranlıları tek bir çatı altında toplayan kimlik haline geldi. Yazar bugünkü İran'ın tezahüründe Safevi etkisi olduğu görüşündedir. Nitekim günümüz İran'ında da etnik kompozisyon örtülerek Şiilik tek bir kimlik haline getirilmeye çalışılmaktadır. Şah İsmail'in siyasi münasebetlerine de değinilmiş, Özbeklerle ve özellikle de Osmanlılarla yapılan mücadelelerin üzerinde durulmuştur. Çaldıran muharebesindeki başarısızlığın Şah İsmail'in psikolojisi ve devletin mevcut durumu üzerine yansımalarını, eser aracılığıyla takip edebilmek mümkündür.

"Şah I. Tahmasb (1524-1576)" adlı bölümde özellikle Osmanlı Devleti'yle Safevi arasındaki mücadelelere yer verilmekte, iki taraf arasındaki ilişkilerin taslağı çizilmektedir. Çalışmada, hem Safevi Devleti'nin hem de Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi konjonktürü hakkında zengin malumatlar sunulmaktadır.

"Şah II. İsmail (1576-1577)" başlıklı kısımda; iç buhranların hakim olduğu zaman dilimi anlatılmaktadır. Burada göze çarpan husus Türkmen, Tacik ve Kafkas menşeli grupların devlet idaresindeki etkinliğidir. Zaman zaman aralarında mücadele ederek iç karışıklığa neden olmuşlardır. Şah II. İsmail'in Sünni eğilimli olduğu ve Şii ulemayı idareden uzak tuttuğu göz önüne alınırsa, diğer Safevi hükümdarlarından ayrı bir fikri yapıya sahip olduğu izlenimine varılabilir. Şah II. İsmail'in köklü reformlar yaparak tartışmalı olan On İki İmam Şii doktrinlerinden bazılarını yasaklatması, Anadolu'da unutilan

Safevi davasının yeniden körüklenmesiyle neticelenmiştir. Şah II. İsmail'in² Sünnilere karşı sempatik bir tavır sergilemesi, Şii camianın nefretini arttırmıştır.

“Şah Muhammed Hüdabende (1578-1587)” başlıklı yazıda Şah II. İsmail'in ölümünün akabinde tahta geçen Şah Muhammed Hüdabende ve siyasi faaliyetleri yer almaktadır. İdari kabiliyete sahip olmayan Hüdabende'nin devletin başında sağlam bir duruş sergilediğini söylemek mümkün değildir. Nitekim ülke idaresine kardeşi Perihan Hanım, eşi Mehd-i Ulya ve Kızılbaş reislerinin refakat ettiği bilinmektedir. Hamza Mirza'nın veliyet seçilmesiyle Türk-Fars unsurunu dengelemek için yapılan teşebbüsler, sanılanın aksine iç karışıklığı daha da körüklemiştir. Siyasi mücadelelerde de muvaffakiyet sağlayamadı. Hüdabende yönetiminden “ülkede istikrar sağlanamayan, iç karışıklıklar ve siyasi yetersizliklerle dolu” bir dönem olarak söz edilmektedir.

“Şah I. Abbas (1587-1629)” bölümünde; kişiliği ve başarılarıyla Safevi Devleti'nin kilit ismi olarak zihinlerde yer edinmiş ve tarihin sayfalarına parlak bir dönem olarak kazanmış bir iktidar anlatılmaktadır. Şah I. Abbas atılgan politikalar takip ederek devlete, sosyo-ekonomik anlamda refah yaşatmıştır. Şah I. Abbas'ın iktidarı İran kimliğinin Şiiliğe büründüğü, Farsi unsurların ve Farsçanın ağırlığının hissedildiği, Türk aşiretlerin etkinliğinin azaltıldığı bir yönetim olarak karakterize edilmektedir. Çalışmada, Safevi Devleti'nin Şah I. Abbas'ın komşu devletlerle münasebetleri hakkında malumat verilerek siyasi ilişkilerin çerçevesi çizilmeye, tespit edilen eksiklikler giderilmeye çalışılmaktadır. Başarılı bir iktidar süreci olarak tarif edilen Şah I. Abbas döneminin Türk tarihi için menfi sonuçları vardır. Safevi Devleti'nin Özbeklerle ve Osmanlılarla olan savaşları, çok sayıda Türkün hayatını kaybetmesine ve muzdarip olmasına yol açmıştır.

² Şah II. İsmail, faili meçhul bir şekilde ölü bulunmuştur. Şah Tahmasb'ın veliyetliği hususunda anlaşmazlık çıkması üzerine zehirlenilerek öldürüldüğü muhtemeldir. Bakınız; Aydoğmuşoğlu, *Safevi...*, s. 52.

“Şah Safi” adlı kısım siyasi ve diplomaside hareketlilik yaşanan bir dönem olarak tarif edilebilir. Şah Safi önce taht yolunda önüne geçebilecek engelleri bertaraf etmiş, ardından Gürcüler, Babürlüler ve Osmanlılarla mücadeleler yaşamıştır. Yazar, Şah Safi’nin 13 yıllık saltanatında idari kabiliyetlerinin yeterli olmadığını, Şah’ın şahsi menfaatlerini ön planda tuttuğunu ve devlet idaresinin vezirler tarafından gerçekleştirildiğini vurgulanmaktadır.

“Şah II. Abbas (1642-1666)”, sulh ve durağan bir diplomasi takip edilen dönemdir. II. Abbas, kayda değer bir hadisenin yaşanmadığı iktidar süreci yaşamıştır. Babürlerle yaşanan anlaşmazlık istisna tutulmak kaydıyla, komşularla ilişkilerin sulh içinde geçtiği söylenilebilir.

“Şah Süleyman (1666-1694)” adlı kısım, gerileme ve çöküş nişanelerinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı periyoda odaklanılmaktadır. Bu bölümden itibaren yazar “Safevi Devleti’nin yıkılışına temel hazırlayan nedenleri” ortaya koyma çabasıdadır. Gerilemenin analizi yapılmakta, müsebbibi olan hadiseler sıralanmaktadır. Şah Süleyman’ın hükümdarlığından “ekonomik gerilemenin, anarşi ve buhranın derinden hissedildiği, yolsuzlukların daha da arttığı, devlet işlerinin saray kadınları ve hocaların tekelinde olduğu, mücadele ve muharebe ruhundan uzaklaşıldığı, ordu tanzim ve disiplininin bozulduğu” bir dönem olarak bahsedilmektedir.

“Şah Hüseyin (1694-1722)” devrinin ele alındığı bölümünde; idari ve askeri kabiliyetlerle donatılmamış, savaşa meraklı olmayan, idari işlerini din adamlarının ve mollaların eline bırakan, kendi halinde diye nitelendirilebilen bir hükümdarlık süreci anlatılmaktadır. Şah’ın Şiilere yönelik politika uyguladığı iddiasıyla ayaklanan Afganların salmış olduğu tehdit, Safevi başkenti İsfahan’ın düşmesine yol açacak kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Şah Hüseyin’in efrada söylediği “*Allah uygun olmayan davranışlarımızdan dolayı İran tahtını bize layık görmeyerek elimizden aldı. Bizleri başkasına kul kıldı. Bize de boyun eğmekten başka çare bırakmadı. Elveda İsfahan*” sözleri, Safevi Devleti’nin içerisinde bulunduğu çıkmaz ve çaresiz durumun tasvirini yapmaktadır.

“Şah II. Tahmasb (1722-1732)” kısmında bölünmüş bir yapının resmi çizilmekte ve devletin kurtuluş çareleri arayışı gözler önüne serilmektedir. II. Tahmasb tahta çıktığında İran, üç hükümdarlı bölünmüş bir bünyeye sahipti. Bunun yanı sıra II. Tahmasb Afgan ve Rus saldırılarıyla da boğuşmaktaydı. Feth Ali Kaçar Han ve Nadir Bey Avşar gibi Türk kökenli komutanlar tarih sahnesine çıkarak elde ettikleri başarılarla kurtuluş umudunu yeniden yeşertmişlerdir.

“Son Safevi Hükümdarı Şah III. Abbas (1732-1736)” başlığında; çok küçük yaşta tahta çıkan iktidarı Nadir Bey Avşar’ın naipliğinde geçen Şah III. Abbas dönemi anlatılmaktadır. Osmanlılara karşı zaferiyle başarılarını kanıtlayan Nadir Bey, tahta geçme yolunda epey ilerleme kaydediyordu.

“Safevi Devleti’nin Genel Karakteri” adlı son kısımda devletin genel bir değerlendirmesi yapılarak yıkılış sürecine mukayeseli perspektifle bakılmıştır. Sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel normlar çerçevesinde Safeviler; Akkoyunlu, İlhanlı, Timurlu ve Osmanlı gibi devletlerle kıyaslanmıştır. Yazar Osmanlı ve Babür devletleri kadar ihtişama sahip Safevilerin sınırlarını genişletse de muhafazasının uzun ömürlü olmadığını ifade etmiştir. Bunun askeri güç yetersizliğinden ve kabilevi toplum yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Safevi Devleti’nin yıkılış sebepleri; sosyal, kültürel ve ekonomik bazı ifadelerle analiz edilerek çıkarımlarda bulunulmuştur. Eserin bu bölümünden edinilen çarpıcı malumatlardan biri, mezhebi bağlarda kopukluk yaşanmasının yıkılışa etkili olan önemli amiller arasında yer almasıdır. Günümüz İran’ının etnik ve siyasi yapısına baktığımızda dine dayalı bir politika takip ettiği görülür. Bu durumun nedeni mezhepsel kopuşunun Safevilerdeki yıkıcı sonucunu gören İran’ın Şiilik çatısı altında toplanarak temkinli davranmak istemesi olabilir. Diğer bir deyişle mezhebi bağlılık, Safevilerden kalma bir miras olarak nitelendirilebilir.

